

Pótor Barnabás

Labda a salakon

ADALÉKOK AZ IDÉN 50 ÉVES DEBRECENI IRODALMI NAPOK TÖRTÉNETÉHEZ*

„A Tokaji Írótaborhoz hasonlóan a Debreceni Irodalmi Napok jelentősége is túlnőtt a városon és a régión. Tokaj előtt egy évvel, 1971-ben indult, s [...] a vélemények ütköztetésére alkalmas fórummá, az adott keretek feszegetésének próbaterepévé vált [...] – írja Szőnyei Tamás az állambiztonsági szolgálat és az irodalmi élet viszonyát vizsgáló nagymonográfiájában.¹ Az alábbiakban az alapításának ötvenedik évfordulóját idén novemberben ünneplő Debreceni Irodalmi Napok (a továbbiakban DIN) történetének vázlatos bemutatására teszek kísérletet, elsősorban a '80-as évek elején-közepén rendezett találkozók eseményeire koncentrálni. Ez az időszak a DIN kronológiája szempontjából is kiemelt fontosságúnak tekinthető, amennyiben a tanácskozáson elhangzott felszólalásokat olvasva képet kaphatunk az államszocialista rendszerrel szemben megfogalmazható kritikus beszéd lehetőségfeltételeinek módosulásairól, illetve a korszakban meghatározó irodalom- és kultúrpolitikai diskurzusok természetéről. Munkám során elsősorban a Déri Múzeum Irodalmi Tárában található – mindeddig feldolgozatlan – iratanyagra² támaszkodom, amely a Kölcsey Ferenc Művelődési Központ (mint egykori rendezőszerv) irattárából származik, és a '70-es évek közepétől a '80-as évek végéig rendezett összejövetelek szervezési dokumentumait,³ illetve a tanácskozások hanganyagának⁴ gépiratos leiratát tartalmazza. Az esemény rögzítésére azért volt szükség, mert az *Alföld* februári lapszámaiban összeállítást közölt az előző évi DIN-en elhangzott felszólalásokból. Az összefoglalókat a kérdéses időszakban többnyire Simon Zoltán készítette el: a korábban elhangzott referátumokat, hozzászólásokat a folyóirat szerkesztett formában adta közre, a kritikusabb, élesebb részeket publikálásától – a gépiratos leiratokkal való összehasonlítás alapján – a szerkesztőség bizonyos esetekben [érthető okokból] eltekintett.⁵ A Déri Múzeum iratanyaga így for-

* A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-3-II-DE-306 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs alaphoz finanszírozott szakmai támogatásával készült.

- 1 Szőnyei Tamás, *Titkos írás 2. Állambiztonsági szolgálat és irodalmi élet 1956–1990*, Noran, Bp., 2012, 499.
- 2 Déri Múzeum, Irodalmi Tár D.X.2021.1.1.1. – D.X.2021.1.14.1. Az iratok között az 1976–1991 közötti időintervallumból származó dokumentumok találhatóak, bizonyos évek anyagai azonban teljesen hiányoznak. – A tanulmány megírása során nyújtott segítségükért köszönettel tartozom a Déri Múzeum Irodalmi Tára munkatársainak.
- 3 Az akták az előkészítő ülések jegyzőkönyveit, a meghívottak listáját, a felkérőleveleket, a költségvetési terveket, meghívókat stb. tartalmazzák.
- 4 A magnófelvételek hollétéről nincs információ. A tanácskozások elején a levezető elnök felhívta az előadók figyelmét arra, hogy a rendezvényen elhangzottakat rögzítik, volt ugyanakkor lehetőség a magnó kikapcsolására, amennyiben a felszólaló nem akarta, hogy hozzászólását felvegyék (a fennmaradó iratanyag alapján a vizsgált években erre nem volt példa).
- 5 Juhász Béla főszerkesztő 1985-ös felszólalása alapján „kisebb affér” támadt akörül, hogy az *Alföld* nem küld korrektúrát a vitaösszefoglalóról az érintett szerzőknek (Déri Múzeum, Irodalmi Tár D.X.2021.1.9.2.). Az *Alföld*, ugyancsak a Déri Múzeum Irodalmi Tárában található – töredékesen fennmaradt – korabeli levelezése alapján azonban a korábbi években az előre felkért felszólalók kaphattak korrektúrát a szerkesztett előadásokról.

rásértékűnek bizonyulhat abban az értelemben is, hogy nyomtatásban korábban nem közölt előadásokat is tartalmaz. A DIN az állambiztonsági hatóságok érdeklődését is felkeltette, a rendelkezésre álló ügynöki jelentések⁶ mellett dolgozatomban Márkus Béla alapos tanulmányára⁷ is hagyatkozom, mely a rendezvénysorozat 1971–1989 közötti történetével kapcsolatban világít rá fontos összefüggésekre.

Debrecen város vezetése a „szocialista közművelődés”, a „művészeti nevelés” ügyét az 1960-as évektől kezdődően különféle nagyrendezvényekkel igyekezett elősegíteni: helyben ezekhez az először 1961-ben megrendezett Bartók Béla Nemzetközi Kórusverseny szolgált modellként, melyet a 60-as évek közepétől kezdődően a különböző művészeti ágakhoz kapcsolódó, évente megtartott rendezvénysorozatok [Debreceni Színházi Napok; Debreceni Dzsessz Napok; Debreceni Országos Nyári Tárlat; Országos Virágkarnevál; Debreceni Nemzetközi Gyermekrajzpályázat] útjára indítása követték.⁸ Ebbe a sorba illeszkedett a DIN is, melyet először 1971-ben rendeztek meg abban a lebonyolítási formában, amely nagyjából napjainkra is megmaradt. A rendezvénysorozat korai történetéhez ugyanakkor célszerű felidézni két eseményt az 1971-et megelőző évekből: 1969-ben Debrecen „felszabadításának” huszonötödik évfordulóján a városban élő és onnan elszármazott írók tanácskozására⁹ került sor, míg 1970-ben az *Alföld* huszadik születésnapjának megünneplésére szerveztek jubileumi irodalmi estet.¹⁰ Előbbi esemény struktúrájában némileg már megelőlegezte a DIN későbbi lebonyolítását, így nem meglepő, hogy a rendszerváltozásig a DIN megnyitó beszédeiben következetesen 1969-et jelölték meg a rendezvénysorozat alapító éveként, s talán a politikai környezet változása is közrejátszhatott abban, hogy 1989 őszen Debreczeni Ferenc – a város képviselőjében – immár nem a Debrecen „felszabadulását” ünneplő rendezvényt, hanem az 1971-es tanácskozást jelölte meg a DIN eredeteként.¹¹

A DIN szervezésében a kezdetektől a rendszerváltozásig a következő szervek vettek részt: a Művelődési Minisztérium Irodalmi Osztálya, a Magyar Írók Szövetsége (továbbiakban: MÍSZ) és annak Kelet-Magyarországi Csoportja, Debrecen Megyei Városi Tanács Művelődésügyi Osztálya, a Hajdú-Bihar Megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya, az *Alföld* folyóirat szerkesztősége, valamint a Kölcsey Ferenc Művelődési Központ. A hozzáférhető szervezési dokumentáció alapján az esemény legfőbb finanszírozója a Városi Tanács, kisebb részben pedig a MÍSZ, illetve – bizonyos években – a Magyar Népköztársaság Művészeti Alapja volt. A rendelkezésre álló legkorábbi év adatai alapján 1976-ban a teljes költségvetés 69.500 forint, míg

6 Taar Ferenc költő, drámaíró „Tóthfalusi” fedőnéven 1975–1984 között minden évben jelentett az állambiztonsági szolgálatnak a DIN-ről. A jelentéseket magyarázatokkal közli: Filep Tibor, *A politikai rendőrség Hajdú-Biharban 1957–1989, III/III.*, Debrecen, szerzői magánkiadás, 2011.

7 Márkus Béla, *A politika nyomában – A Debreceni Irodalmi Napok negyedszázada – 1. rész*, Kortárs, 2015/3, 79–87.; Uő., *A politika nyomában – A Debreceni Irodalmi Napok negyedszázada – 2. rész*, Kortárs, 2015/4, 57–65.

8 Durkó Mátyás, *A közművelődés fejlődésének fő vonala Debrecenben (1957–1985)*, Debreceni Szemle, 2000/4, 599.

9 *Írók tanácskozása Debrecenben. Előadás: „Merre halad a magyar kultúra?”*, Hajdú-Bihari Napló, 1969. október 19., 3.

10 *Húszéves az „Alföld”*. Jubileumi műsor a Déri Múzeumban, Hajdú-Bihari Napló, 1970. november 20., 5.

11 Déri Múzeum, Irodalmi Tár D.X.2021.1.12.1, 1.

a legutolsó, 1986-os évben 132.900 forint volt.¹² Az eleinte általában három-, később inkább kétnapos rendezvény programja a kezdeti években kialakulthoz képest a rendszerváltozásig keveset módosult: napközben az előre kijelölt témában folyó tudományos tanácskozás,¹³ melyet – bizonyos években – különféle kísérőprogramok (irodalmi estek, színházi előadások, kiállítás megnyitók stb.) követtek, az utolsó este pedig minden esetben „baráti találkozó” zárta a napot a Debrecen környéki csárdák egyikében (többször például a Hortobágyon), esetleg valamelyik termelőszövetkezetben (1978-ban például Hajdúhadházon az Új Barázda TSz-ben rendeztek – Csák Gyula levezető elnök szavaival – „kocképartit”),¹⁴ később pedig főként a Kölcsey Központ tánctermeiben. A tanácskozás – „Tóthfalusi” jelentése¹⁵ alapján – 1984-től zártkörűen folyó, a helyszínre elviekben csak meghívó felmutatása ellenében lehetett belépni, amire az 1985-ös DIN egyik előkészítő üléséről fennmaradt jegyzőkönyv¹⁶ szerint az „inzultusokat elkerülendő”¹⁷ volt szükség. Márkus Béla 1991-ben elhangzott megnyitó beszéde mindenestre érzékletesen idézi meg a beléptetési rendszer szigorát: „[l]egenda övezhetné aztán azokat a listás érdeklődőket, a kiválasztottakat, akik évről évre készen álltak megvédeni az Irodalmi Napokat az irodalmároktól. [...] S mesébe illő már a felvigyázók, az ajtónállóknak az igyekezete is, pápalátogatáskor, vagy bombariadó esetén a Ferihegyi repülőtéren nincs olyan szigorú ellenőrzés, amilyen kérlelhetetlenül megszürték az Irodalmi Napok vendégeit, vizsgálatok alá vetették a meghívókat és meghívottakat.”¹⁸ Találunk feljegyzéseket ugyanakkor arra vonatkozóan is, hogy bizonyos években a tanácskozást egy másik teremben televízió keresztül közvetítették a meghívóval nem rendelkező érdeklődők számára.¹⁹

A meghívottak listájára a MÍSZ, illetve helyi csoportja, valamint az *Alföld* szerkesztősége tett javaslatot, melyet a Kulturális Minisztérium véglegesített. A vizsgált szervezési dokumentáció alapján egy olyan eset biztosan megnevezhető, amikor a Minisztérium megvétózta a meghívásra javasoltak listáját: az 1986-os iratanyagban Csurka István és Lezsák Sándor nevei áthúzva, mellettük a „Nem” szóval szerepelnek.²⁰

12 Egy, az interneten található tudományos megalapozottságú pénzürtékindeks alapján a DIN éves szervezési költségei az 1970-es 1980-es években a mai árfolyam szerint hozzávetőlegesen 3-4 millió forint közötti összegnek feleltethetőek meg. <https://artortenet.hu/magyar-penzertekindex-arak-es-devizak-alapjan-1754-tol/>

13 A rendszerváltozás előtt a következő debreceni intézmények adtak otthont a tanácskozásnak: 1971-ben, 1974-ben, illetve 1983–1986 között a Hazafias Népfront Klubja [későbbi nevén az Ifjúságpolitikai Klub Pódiumterme – Kossuth utca 1.], 1972-ben, 1973-ban és 1976-ban a Technika Háza [Kossuth utca 8.], 1975-ben, 1977-ben és 1979-ben a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola hangversenyterme [Egyetem tér 2.], 1978-ban és 1982-ben a Kölcsey Művelődési Központ konferenciaterme [Hunyadi utca 1–3.], 1980-ban a Szakszervezetek Megyei Tanácsának székháza [Péterfia u. 2.], 1987–1990 között pedig a Debreceni Akadémiai Bizottság székháza [Thomas Mann u. 49.].

14 Déri Múzeum, Irodalmi Tár D.X.2021.1.3.2, 19.

15 Filep, *i. m.*, 452.

16 Déri Múzeum, Irodalmi Tár D.X.2021.1.9.1.

17 1986-ban vélhetően ugyancsak a – *Tiszatáj*-ügy miatti? (erről még később) – „inzultusok elkerülésének” érdekében látták szükségesnek a rendezők, hogy már a szervezés során kikötéseket tegyenek a tanácskozás helyszínén lévő büfé „szeszmentes” üzemeltetésére. – Déri Múzeum, Irodalmi Tár D.X.2021.1.10.1.

18 Déri Múzeum, Irodalmi Tár D.X.2021.1.14.1, 4.

19 Déri Múzeum, Irodalmi Tár D.X.2021.1.9.1.; D.X.2021.1.10.1.

20 Déri Múzeum, Irodalmi Tár D.X.2021.1.10.1. – A vétő pontos okairól csak találgatásaink lehetnek, ugyanakkor Csurka 1986-ban az USA-ban, Kanadában és az NSZK-ban tett hosszabb utazást,

A tanácskozás témáját a rendező szervek minden évben együttesen határozták meg (persze azt nem tudjuk, hogy a pártállami tényezők ebben milyen túlsúllyal döntöttek), az összegyűlteket a helyiek nevében a városi tanács egyik vezető tisztségviselője, illetve az *Alföld* főszerkesztője/munkatársa köszöntötte, ami után az Alföld-nívódíjak kiosztása következett, melyeket a szerkesztőség felterjesztésére a Hajdú-Bihar Megyei Tanács képviselője adott át. A tanácskozás elnökségében az *Alföld* főszerkesztője és egy-egy nevesebb szerző, szakteknitely mellett a pártközpont és a minisztérium képviselői is helyet kaptak. Az ülésre egy [adott esetben két] személyt kértek fel a főreferátum, illetve továbbiakat (évenként változó számban) a vitaindítóval párbeszédbe lépő korreferátumok, hozzászólások megtartására. Az előzetesen felkért felszólalók mellett a helyszínen a levezető elnöknek átadott hozzászólási jegyekkel lehetett jelezni, amennyiben valakinek hozzáfűznivalója volt az aktuálisan elhangzottakhoz. Ettől a lebonyolítási formától csak azokban az években tértek el a szervezők, amikor jubileumi ülés keretében egy-egy konkrét életmű állt a tanácskozás fókuszában – ekkor az előadásokat nem követte vita, illetve minden megszólalónak ugyanannyi idő állt rendelkezésére.

A DIN-t 1971-ben *A szomszéd népek irodalma* címmel rendezték meg, ezt követően a rendszerváltozásig a szervezők intenciója szerint alapvetően három tematikus csomópont köré lehet csoportosítani a tanácskozásokat. [1.] A kerek évfordulók alkalmából a klasszikus, a várossal valamilyen kapcsolatban álló írók, költők életműve köré szerveződött az eszmecsere.²¹ [2.] Bizonyos években a jelenkori magyar irodalom műnemspecifikus tárgyalása került napirendre.²² [3.] Emellett hasonlóan nagy hangsúlyt fektettek a szervezők az irodalmi folyóiratok helyzetének különböző kontextusokban történő megvitatására.²³ 1989-ig a DIN mindössze egyetlen alkalommal, 1981-ben maradt el, amiben Márkus Béla szerint – egyebek mellett – az is közrejátszhatott, hogy az *Alföld* 1981. februári számában közölte Tóth Erzsébet *Alkalmi versét*, valamint Csalog Zsolt *Melós vagyok, erős vagyok* című szociográfiáját, „amelyeket a lapkiadó vállalat igazgatója »politikailag hibás tartalmúaknak« minősített, s közlésükért a szerkesztőség négy tagja, Juhász Béla, Márkus Béla, Aczél Géza és Kőteles Pál írásbeli figyelmeztetést kapott.”²⁴ A szervezési dokumentáció hiányában mindenesetre nem állíthatunk biztosat, ahogyan azzal kapcsolatban sem, hogy mi vezetett ahhoz

---

amely után a rendszer szilenciumra ítélte [erről Vajda György művelődési miniszterhelyettes beszélt szokatlanul nyíltan a *Magyar Nemzetnek: Vértessy Péter, Gondterhelt bizakodás. Beszélgetés művészeti életünkről Vajda György művelődési miniszterhelyetttessel*, Magyar Nemzet, 1986. augusztus 9., 9.]. A vádak szerint Csurka külföldi megnyilatkozásai sértették a Magyar Népköztársaság érdekeit, illetve torzított képet festettek a hazai közállapotokról, az elmúlt 30 év történelméről, New Yorkban ráadásul a „törvényes előírások megkerülésével” egy esszékötetet [a rendszer történelmi tabujait nyíltan fessegető *Az elfogadhatatlan realitást*] is megjelentetett Püski Sándor kiadójánál. Lezsákot, aki az 1980-as évek elején, a szervezet felfüggesztéséig a Fiatal Írók József Attila Körének [FIJAK] vezetőségében is tevékenykedett, az *Antológia-est* című, '56-ra emlékező műsorért az előző évben bocsátották el a lakiteleki művelődési házban betöltött művészeti előadói állásából.

- 21 1973-ban Csokonai 200, 1977-ben Ady, majd 1979-ben Móricz 100, míg 1985-ben Nagy László 80 éves születési évfordulójához kapcsolódott a DIN.
- 22 1975-ben a próza, 1976-ban a dráma, 1983-ban a líra, 1984-ben a kritika, 1987-ben pedig film és irodalom kölcsönhatásai voltak terítéken.
- 23 Például az 1974-ben, 1978-ban, 1980-ban és 1986-ban.
- 24 Márkus, *i. m.*, 86.

a helyzethez, melynek következtében az 1987-es DIN is majdnem elmaradt.²⁵ Könnyen elképzelhető ugyanakkor, hogy az 1986-os – a *Tiszatáj* felfüggesztése miatti – parázs hangulatú debreceni tanácskozás tapasztalatainak²⁶ következtében hezitáltak a szervezők, s rendezték meg végül az eseményt a szokásostól későbbi időpontban, december elején.²⁷

Az 1980-ban *Irodalmi folyóirataink a '70-es években* címmel megrendezett DIN mindössze három héttel követte a FIJAK október végén tartott tanácskozását, melynek témája a fiatal irodalom helyzete volt. A szentendrei összejövétel fontos állomásnak bizonyult a FIJAK 1979-ben kezdődő megújulási, önállósulási folyamatában,²⁸ hiszen a tagság – egyebek mellett – itt nyilvánította ki a MÍSZ-től való „korlátozott autonómiájára”, a saját füzetsorozat és folyóirat indítására vonatkozó igényét²⁹ – ezek a törekvések később a szervezet 1981-ben történő felfüggesztéséhez vezettek. Az irodalmi folyóiratok helyzetének megvitatását zászlójára tűző DIN résztvevőinek már csak azért is municióval szolgálhatott a szentendrei rendezvény,³⁰ mivel annak egyik előadója, Zalán Tibor, az *Arctalan nemzedék* című esszéjéhez³¹ fűzött kiegészítésekben „főként a folyóirat-kultúra és a könyvkiadás negatív jelenségeit részletezte”,³² s olyan lap alapítása mellett foglalt állást, melyben a fiatalok saját értékeik szerint jelenhetnek meg, vitatkozhatnak.³³ A DIN főreferátumának előadója, Szabolcsi Miklós – amellett, hogy kevesellte a folyóiratok és a politikai vezetés közötti „párbeszédet”, és elismerte a fiatal korosztály kiábrándultságának részbeni jogosságát³⁴ – mintha a FIJAK felvetésére is válaszolni igyekezett volna: „a különálló világnézeti-politikai platformok szerint szerveződő irodalmi folyóiratok okvetlenül szétrobbantanák a magyar irodalmat, és nemcsak a szocialista magyar kultúrát – de a mai magyar nemzeti irodalmat is. A mi elképzelésünk a magyarországi szocialista demokráciáról egy ilyen, eszmei áramlatok szerinti – hadd mondjam ki a szót – pluralizálást nem tartana helyesnek, nem bírna el.”³⁵ Az 1980-as DIN egyik visszatérő kérdése ezt követően a folyóiratok körüli

25 Erre Debreczeni Ferenc utal az 1989. évi DIN-en tartott megnyitójában. – Déri Múzeum, Irodalmi Tár D.X.2021.1.12.1, 2–3.

26 Az 1987-es Tokaji Írótábor hasonló okokból adódóan végül elmaradt. – Szőnyi, *i. m.*, 490.

27 Vö. Márkus, *i. m.*, 62.

28 Részletesen lásd: Németh György, *A József Attila Kör története. FIJAK/JAK 1973–1981–1989–2009*, JAK+PRAE.HU [JAK füzetek 176.], Bp., 79–109.

29 *Uo.*, 106.

30 Bár Dobozy Imre – a MÍSZ akkori elnöke – a szentendrei találkozóhoz képest visszafogottnak látta, a kultúrpolitikai vezetés oldaláról nézve pozitív példaként értékelte az 1980-as DIN-t [Vö. *uo.*, 98.], az esemény a rendezvénysorozat korabeli történetének kontextusában nézve komolyabb vitát eredményezett, amire „Tóthfalusi” jelentése alapján a helyi rendezőszervek is számítottak valamelyest, hiszen az ügynök állítása szerint előzetesen összehívtak egy „eligazítást” a fiatalabb helyi szerzők, kritikusok számára. – Szőnyi, *i. m.*, 511.

31 Az esszé eredetileg az *Életünkben* [Zalán Tibor, *Arctalan nemzedék*, *Életünk*, 1979/11, 957–969.], majd a fiatal irodalomról folytatott korabeli vita válogatott hozzászólásaival együtt a JAK-füzetek első kiadványában jelent meg: *FASÍRT, avagy viták a „fiatal irodalomról”*, szerk. Dérczy Péter, Bp., Magvető [JAK füzetek 1.], 1982, 35–57.

32 Németh, *i. m.*, 100.

33 *Uo.*, 99–101.

34 1980-ból egyedülként Szabolcsi főreferátuma jelent meg nyomtatásban az *Alföldben*, így annak részleteit onnan idézem. Szabolcsi Miklós, *Irodalmi folyóirataink a 70-es években*, *Alföld*, 1981/2, 7–8.

35 *Uo.*, 9.

szerveződések, szerkesztési elvek „népfrontos”, illetve „pluralista/irányzatos” jellege közötti vita eldöntése volt. Utóbbiban a hatalom képviselői – miként ez Szabolcsi Miklós előadásában is megmutatkozott – valamiféle rendszerellenességet, a „szocialista demokráciával” szembehelyezkedő politikai-ideológiai alapú elkülönülést gyanítottak.

Jovánovics Miklós az *Élet és Irodalom* főszerkesztőjeként maga is érintett volt a FIJAK körül kialakult botrányban: a hetilap nem közölte ugyanis a szervezet egyes tagjainak a fiatal irodalomról folytatott vitához írt hozzászólásait. Jovánovics a DIN-en természetesen a „népfrontos” jelleg mellett érvelt, és úgy fogalmazott, „büszkén vállalja”, hogy nem publikálták azokat a bizonyos cikkeket, hiszen eléggé széles a pálya, sőt néha engedik is a fiataloknak, hogy azon kívül játsszanak, de azért nem kellene kivezetni a labdát a salakra: „az *Élet és Irodalom*, de nem önmaga, hanem a politika jóvoltából, [...] igen széles mozgásteret tudott biztosítani, aki ezen a placcon nem fér el, azzal baj van.”³⁶ Jovánovics – állítása szerint – nem volt jelen a szentendrei tanácskozáson, ugyanakkor mintha ráérezett volna arra, hogy Tóth Erzsébet szintén egy futball-hasonlatot használt a fiatal irodalom helyzetéről szóló vita értékelésére, szerinte ugyanis „a megszólalók csak bizonyos határig mehetek el, hiszen »a játékvezető lefújta a mérkőzést«”,³⁷ így nem eshetett szó olyan tabutémákról, mint például Kádár János '56-os szerepe vagy Nagy Imre kivégzése. A fiatalabb generáció számára ekkoriban leginkább felületet biztosító „régii” *Mozgó Világ* főszerkesztője, Veress Miklós – tovább szöve a sportmetaforikát – arról beszélt, hogy a pálya határvonalai az utóbbi években rendkívüli módon elmosódtak: „olyan pályán játszunk, ahol nem tudjuk mindig megítélni, akár a bíró sem tudja mindig megítélni, hogy kívül van-e a labda vagy belül van. Tehát ne csodáljuk, hogyha a fiatalok is időnként elvették azt, hogy most hol lehet nyargalni, egy kicsivel kívül a taccsvonalon vagy pedig belül.”³⁸

Elek István a tanácskozás második napján már sokkal konkrétabban fogalmazott, és pontosan jellemezte a kádári [kultúr]politika cenzurális viszonyait, melyek szerinte 1956-ot követően az adminisztratív irányítás helyett a közvetlen befolyás eszközeit igyekeznek érvényesíteni a társadalmi és irodalmi élet szervezésében: nincs egységes norma-rendszer, minden a hatalmat bíró „egyének, személyek szándékai, politikai éleslátása, ítélőképessége, belátóképessége függvénye, [...] a legpillanatnyibb irodalompolitikai pragmatizmus, opportunizmus [...] dönt” – ennél a bizonytalan helyzetnél pedig az utólagos, direkt cenzúra intézménye is jobb volna.³⁹ A „népfrontosság”-ról szólva Elek annak is hangot adott, miszerint tévedés volna annak nevében elutasítani „az irodalom eszmei, művészi irányzatok szerinti szerveződésének igényét”,⁴⁰ a centralizációt, illetve az irányzatosság újragondolása ugyanis a „szocialista irodalom” gazdagodását, dinamikusságának erősödését idézhetné elő. Az irányzatosság kérdésében érdekes szituációt eredményezett egy közel 20 évvel korábbi eset felidéz[őd]ése: a tanácskozáson felszólalt Szederkényi Ervin, akit 1963-ban a *Jelenkor* túlzottan urbánus karakterére hivatkozva neveztek ki az akkori főszerkesztő, Tüskés Tibor helyére,⁴¹ később pedig

36 Déri Múzeum, Irodalmi Tár D.X.2021.1.5.1, 8.

37 Németh, *i. m.*, 102.

38 Déri Múzeum, Irodalmi Tár D.X.2021.1.5.1, 15.

39 *Uo.*, 89–91.

40 *Uo.*, 86.

41 Hogy a politikai vezetés arculatváltással kapcsolatos számításai mennyire nem váltak be a kinevezéssel, arra Ágoston Zoltán portréja [Ágoston Zoltán, *Szederkényi Ervin*, *Jelenkor Online*,

szóhoz jutott Mocsár Gábor is, akit ugyanekkor távolítottak el az *Alföld* éléről, annak túlon túl népies beállítottságának vádjával. Mocsár – kissé egzaltált – felszólalásában állást foglalt a „népfrontosság” ellen, valamint – a korabeli lengyelországi ellenzéki megmozdulásokra utalva, bár aligha a megvalósíthatóság illúziójával – felvetette egy *Szolidaritás* elnevezésű irodalmi folyóirat alapításának ötletét, megnyilatkozásán ugyanakkor Debrecenből való „elüldözése” miatti sértettsége is érződött, önmagát úgy jellemezte mint „az a debreceni író, aki Szegeden lakik.”⁴² A felszólalások részletes ismertetésére itt sajnos nincs mód, de talán az eddigiek is érzékeltettek valamit azon neuralgikus pontokból („népfrontosság”–„pluralizmus”, a fiatal irodalom helyzete, a kultúrpolitikai szabályozás természete), melyek – amint látni fogjuk – a későbbi években is foglalkoztatták a DIN résztvevőit.

1983-ban Alföldy Jenő főreferátuma vezette be a *Mai magyar költészetünk és fogadtatása* címmel megrendezett tanácskozást, melyre az *ÉS* közléspolitikája újfent témát szolgáltatott: tudniillik szeptemberben Hajdu János a lapban „támadta meg” Csoóri Sándor *Kapaszkodás megmaradásért* című, Duray Miklós felvidéki író New Yorkban megjelent könyve [*Kutyaszorító*] elé írt esszéjét.⁴³ A tanácskozás előtt két nappal Debrecenben tartott *ÉS*-ankéton a folyóirat dicstelen szerepvállalásával kapcsolatban Csengey Dénes vonta kérdőre Bata Imre szerkesztőt,⁴⁴ így nem volt meglepő, hogy az ügy előkerült a DIN-en is – Kulcsár Szabó Ernő például ekként kommentálta a Csoórit megfeddő Hajdu írását: „legyen legalább annyi reményünk, hogy talán mégsem a politikai újságírás kívánalmái fogják érvényesíteni az irodalomtörténet esztétikai értékszempontjait.”⁴⁵ Szóba került emellett a *Mozgó Világ* szerkesztőinek ez évi erőszakos eltávolítása,⁴⁶ ugyanakkor az eredeti témához szorosabban kapcsolódó kérdések is felmerültek, viszonylagos konszenzus alakult ki például afelől, hogy a kortárs líra valamiféle válságban [az árnyaltabb véleményformálók szerint: átalakulásban] van. Tornai József ezzel kapcsolatban az 1980-ban elhangzottakhoz nagyon hasonló gondolatokat fogalmazott meg a pályakezdő szerzők kétségbeejtő, kiszámíthatatlan helyzetét illetően,⁴⁷ míg például Lengyel Balázs,⁴⁸ Domokos Máttyás

2017.03.28. – <http://www.jelenkor.net/multkor/785/szederkenyi-ervin>] mellett Szederkényi DIN-es felszólalása alapján is következtethetünk: „én kommunistaként is azt mondhatom, hogy nem nagyon tudtam látványosan mást csinálni 16 év óta, mint amit az elődöm elkezdett.” – Déri Múzeum, Irodalmi Tár D.X.2021.1.5.1, 29.

42 Uo., 44–47.

43 Márkus, *i. m.*, 60.

44 Minderéről „Tóthfalusi” részletes beszámolójából értesülhetünk: Filep, *i. m.*, 448–449.

45 Déri Múzeum, Irodalmi Tár D.X.2021.1.7.1, 35.

46 Részletesen lásd: Németh György, *A Mozgó Világ története (1971–1983)*, Palatinus, 2002, Bp., 135–164.; Szőnyi, *i. m.*, 894–964.

47 Déri Múzeum, Irodalmi Tár D.X.2021.1.7.1, 41–45. Juhász Béla főszerkesztő 1984. január 20-án kelt válaszevele szerint Tornai József nem egyezett bele abba, hogy hozzászólása rövidített formában jelenjen meg az *Alföld*-ben, majd, amikor a szerkesztőség csak tartalmi ismertetőt akart közölni felszólalásáról, Tornai a közléstől is el akart állni, erre azonban a lapzártá miatt már nem volt mód Juhász Béla válasza alapján. [Déri Múzeum, Irodalmi Tár, *Az Alföld* folyóirat levelezése]

48 Az *Alföld*-be tervezett közléssel kapcsolatban fennmaradt Lengyel Balázs és Simon Zoltán levélváltása, amely során Lengyel felpanaszolta, hogy Simon a szerkesztés során tompította felszólalása éleit, melyet egyrészt megért („Eljárásod mellett szól persze, hogy lapotoknak nem árt némileg tapintatosabban fogalmazni, hiszen a Debreceni Napok ugyanis – mint hallottam – váltott ki megrökönyödést.”), ugyanakkor nem gondolja, hogy éppen az *Alföld*-del szemben kellene elnézőnek lennie: „miért legyen öncsonkítólag tapintatos egy olyan lappal, mely soha

és Lator László a fiatal lírikusgenerációval szemben érzett kételyeinek adott hangot. Utóbbi – Nádudvari Nagy Jánoshoz képest óvatosan⁴⁹ – így fogalmazott: „[h]a manapság a fiatalabb nemzedék verseit olvasom, többnyire csak a mutatóváltást látom, a látványos görögöt, a kölcsönzönből való jelmezt, ritkábban a félreismerhetetlen költészet, vagy éppen a nagyság lényegét.”⁵⁰ Az aposztrofált fiatalabb nemzedék tagjai közül Csengey, illetve Zalán Tibor szólaltak meg, utóbbi a következőkkel felelt az ellenük felhozott vádakra: „ha nektek maskara az, ami ma egy generációnak az érzése, vagy [...] a kifejezési formája, akkor engedjétek meg, hogy nekünk az az érték maskara, [...] amely ilyen fogalmakra épül, hogy klasszikus és eleven érték, avagy haladó forradalmi hagyomány. Nem tudok ezekkel mit kezdeni [...]”.⁵¹ „Tóthfalusi” ügynöki jelentéseiből tudhatjuk, hogy ebben az időszakban a fiatalok a helyi írószövetségi csoportban is szembekerültek a közép- és idősebb generációval: 1982-ben ugyan – „Tóthfalusi” aktív közreműködésével – még sikerült megakadályozni, hogy Görömbei András kerüljön titkári pozícióba,⁵² Bényei József azonban nem sokkal megválasztását követően lemondott a vele szembeni „ellenagitációra” hivatkozva, s így mégis Görömbei lett a szervezet titkára.⁵³

Az *Érték-közösség-irodalomkritika* címet viselte az 1984-es DIN, mely több szálon kapcsolódott az előző évi tanácskozások során felvetett témákhoz. Dérczy Péter – amellet, hogy a tudományos és esszéisztikus kritika különbségeiről beszélt –, „melléfogásnak” nevezte, hogy az utóbbi időben a lírában és a prózában egyaránt megfigyelhető esztétikai átrendeződést a kritikusok és a kultúrpolitika részéről nemzedéki keretben, generációs ellentétekben értelmezték, s a korábban periférikus irányzatokhoz kapcsolódó tendenciákat rögtön negatív értékítélettel kezelték.⁵⁴ Szerdahelyi István a posztmodern értékrend agresszivitásának fokozódásáról beszélt, annak kritikusai képviselőit (pl. Szeged-Maszák Mihály, Balassa Péter) Esterházy Péter „híveiként” emlegette és a recepcióesztétika „szubjektivistá” irányzatait kárhoztatta, melyek „körmönfontan érthetetlen szlengjét nemigen értik a napi kritika művelői”.⁵⁵ A *Kritika* főszerkesztőjével Veres András szállt vitába, aki szerint Szerdahelyi lapjában és a *Népszabadságban* az utóbbi időben rendszeressé váltak a posztmodern

---

egyetlen könyvemről nem írt, sőt – ha nem tévedek – fennállása óta nevemet nem írta le; barátaimat – bár tévednék ebben – Ottliktól, Kálnokytól, Pilinszkyig, Mándyig, Nemes Nagy Ágnesig, Jékelyig, Rónay Györgyig nem tekinti a magyar kultúra számbaveendő munkásának, eredményeiket nem tekinti a magyar irodalom kikerülhetetlen részének. Egy olyan folyóirattal, mely azzal fogadott egy Nemes Nagy Ágnesről szóló tanulmányt – ez véletlenül visszakérült hozzánk –, hogy Nemes Nagy Ágnesről írni a népi zászló elárulása! Simon ugyan válaszában tételesen cáfolja Lengyel állításait, mindenesetre levélváltásuk a népi-urbánus ellentét lappangó meglétéről tanúskodik. – Déri Múzeum, Irodalmi Tár, Az Alföld folyóirat levelezése.

49 „[M]a már lehet ellenforradalmi költészetet is produkálni, lehet elbújni a legkülönfélébb avantgárd öltözékbe is, a mi államunk már olyan erős, hogy nem fél ettől a költészettől.” [Uo., 108.] Koczkás Sándor levezető elnök a hozzászólást követően azért megjegyezte, hogy a jelenkori líra osztályozása során talán ellenforradalmi hangokról mégsem lehet beszélni. Uo., 112.

50 Uo., 28.

51 Uo., 70.

52 Filep, *i. m.*, 426.

53 Szőnyi, *i. m.*, 511–514.

54 Déri Múzeum, Irodalmi Tár D.X.2021.1.8.2, 10–17.

55 Uo., 32–37.

irodalom elleni támadások.⁵⁶ Veres azt is felidézte, hogy Szegedy-Maszák egy korábbi, a *Kortársban* közölt kritikáját⁵⁷ Szerdahelyi a *Népszabadságban* dorongolta le,⁵⁸ ezzel azonban „abban a pillanatban megváltozott a dolgok helyzete. Mert a Népszabadságban publikálni, jól tudjuk, mást jelent – abban a pillanatban kilépünk [...] az irodalmi élet bevett fórumainak keretéből, és egészen más szintre helyezkedünk.”⁵⁹ Kiss Ferenc szerint emellett a *Kritika Író és közélet* című ez évi interjúsorozata számonkéri azokat az írókat, akik beleártják magukat a közügyekbe, ezáltal olyan ellentétet generál közélet és szépirodalom között, amilyenbe „íróember nem mehet bele”.⁶⁰ A tanácskozás vége felé Bertha Zoltán a magyarországi (demokratikusnak mondott) rendszer olyan éles kritikáját fogalmazta meg, melyet az *Alföld* következő évi, a DIN-ről tudósító lapszáma sem mert közölni (a „tanácskozás témájához nem kapcsolódó” jellegével okolták meg kihagyását). Ehelyütt a felszólalás egy részletét idézem csak, amely a közösségi értékeket és az individuális szabadságot egyaránt felszámoló Kádár-rendszer kultúrkritikai láttelelét nyújtja:

Mert a nyugati fogyasztói anyagi kultúra beáramlása egyrészt megteremti a valódi szerkezeti fejlődés látszatát, s konzerválja az adott szerkezethez való ragaszkodást. Felülről jövő adományok lehet feltüntetni a kényszerű engedmenyt. Másrészt, mivel eddig csak vágyott civilizációs formák megjelenéséről van szó, eltereli a figyelmet az európai civilizáció társadalmi alapjairól, a személyiség, a jog, a morál, a kultúra, az igazságosság és méltányosság autonómiájának szerkezetileg adott lehetőségeiről. Emellett leköti, leszereli az értelmes társadalmi cselekvés energiáit, s a fogyasztói mértéktelenség magatartásába süllyeszti azokat. [...] [Manapság az író, kritikus] felelősségérzete nem váteszi, hanem egyszerűen szolidaritási alapon van, a vallásától megfosztott parasztságért, az önszerveződéstől elszoktatott munkásságért, a középosztályi magatartásba fulladó értelmiségért, az eszmétlenített és eszménytelenített fiatalságért, a nemzettudatában és nemzeti emlékezetében csonkított országért, a pusztulás szélén hagyott kisebbségi magyarságért, vagy a kelet-közép-európai térség nemzeteiért. Véleménye esetenként nem is áll szemben a hatalmilag monopolizált vélemények tartalmával, de mindenképpen azok egyeduralmával. Szabad gondolkodásra serkent, mert tudja, aki a szabad gondolkodástól fél, az magá sem nem szabad, sem nem gondolkodó.⁶¹

Az 1984-es DIN-en a korábbi évekhez képest sokkal nagyobb számban szóltak meg kritikus hangok,⁶² az 1980-as rendezvény atmoszférájához képest való különbséget

56 Uo., 59.

57 Szegedy-Maszák Mihály, *A kísérelti versírás esélyei*, *Kortárs*, 1983/12, 1988–1991.

58 Szerdahelyi István, *A neoavantgardista stílusdiktatúra esélyei*, *Népszabadság*, 1984. január 14., 15.

59 Déri Múzeum, *Irodalmi Tár D.X.2021.1.8.2*, 58.

60 Uo., 74.

61 Uo., 84–85.

62 Ebből adódóan talán nem meglepő, hogy „Tóthfalusi” jelentése szerint a rendezők a tanácskozás után azt latolgatták „hogyan érdemes-e azért irodalmi napokat rendezni nagy veszélyekkel és

jól érzékelteti, hogy Fekete Gyula levezető elnök a tanácskozás első napjának végén arról beszélt, hogy az eddig elhangzottak alapján a szellemi pluralizmus lehet az közös nevező, amelyben a résztvevők egyetértenek.⁶³

A meghívottak listájának megnyirbálása és a büfé „szeszmentes” üzemeltetésének kikötése mellett az előkészítő ülésekről származó iratokban egyéb – konkrét – nyoma van annak, hogy az 1986-os [*A tájegységek kultúrája és az irodalom* című] DIN szervezői számítottak arra, hogy a rendezvényen nem csak a kijelölt témáról eshet szó: „[v]alószínűsíthető, hogy felvetődik több, ma aktuális probléma [*Tiszatáj*, Csurka István], mely ügyekben elvszerű, érvekre alapozott vitára van szükség, és a levezető elnök felelőssége, hogy ez korlátok közt mozogjon és ne akadályozza a tanácskozás konstruktív jellegét.”⁶⁴ A levezető elnökök – Ilia Mihály [a *Tiszatáj* egykori főszerkesztője], Görömbei András és Fekete Gyula – azonban nem arról voltak híresek, hogy elfojtanák a kritikus hangokat, ami hozzájárulhatott ahhoz, hogy a Nagy Gáspár verse miatt megregulázott *Tiszatáj* ügye⁶⁵ egyértelműen – a minisztérium megbízottját, Baczoni Gábort is meglepve⁶⁶ – dominálta a tanácskozást. Az amúgy is meglévő feszültséget csak fokozta, hogy a tanácskozás elején Görömbei András beszámolt egy Annus Józseftől kapott levélről, amely arról tudósít, hogy Annus a tanácskozásra nem kapott meghívót, annak ellenére – tette hozzá Görömbei –, hogy a postakönyv alapján a meghívót igazolhatóan elküldték a *Tiszatáj* éppen leváltott főszerkesztőjének.⁶⁷ Fodor András főreferátumát követően Kiss Gy. Csaba a *Tiszatáj* közép-kelet-európai irodalmak közvetítésében betöltött szerepét hangsúlyozta,⁶⁸ Zelei Miklós az utóbbi években „elesett” folyóiratok [*Mozgó Világ*, *Új Forrás* stb.] veszteséglistáját sorolta,⁶⁹ Czine Mihály pedig azt fájlalta, hogy a rendszer a szocializmus ügyét akarókat is perifériára szorítja.⁷⁰ Az MSZMP KB kulturális osztályának munkatársa, Balogh Ernő arról beszélt, hogy a *Tiszatáj*jával törtétek nem annak népi-nemzeti elkötelezettsége miatt következtek be, hanem azért, mert Nagy Gáspár verse alkalmas arra, hogy ennek „a rendszernek a legitimitását megkérdőjelezze” – ami hatalmi kérdés, és nem irodalompolitikai ügy.⁷¹ Csengey Dénes ezt követően felidézte, hogy sokszor vitatkozott már azzal a felfogással, mely politika és irodalom viszonyát úgy látta, hogy utóbbinak a saját dolgaival kell foglalkoznia, mert ha a politikával akar, akkor megrovásban részesül – szerinte Balogh Ernő azért nem vállalkozott *A Fiú naplójából*

---

költséggel, hogy ott fórumot kapjanak évről évre olyan megnyilatkozások, amelyek mélyen elítélendők és elfogadhatatlanok.” Filep, *i. m.*, 454.

63 *Uo.*, 55.

64 Déri Múzeum, Irodalmi Tár D.X.2021.10.1. – Ugyancsak fennmaradt a főreferátum előadója, Fodor András levele, aki csak azért nem mondta le a vitaindítóját a *Tiszatáj* körül kialakult helyzetre való tekintettel, mert nem akarta nehéz helyzetbe hozni a szervezőket [a másik felkért főelőadó – Enyedi György – betegsége hivatkozva nem vett részt a tanácskozáson].

65 Részletesen lásd: Gyuris György, *A Tiszatáj fél évszázada [1947–1997]*, Szeged, Somogyi Könyvtár, 1997, 137–153.; Csapody Miklós, *Az „irányított nyilvánosság” és a „szerkezet megváltoztatása” Magyarországon. Hat kultúrpolitika-történeti esettanulmány az 1970–80-as évek irodalmi közéletéből*, Médiatudományi Intézet, Bp., 2018, 139–155.

66 Déri Múzeum, Irodalmi Tár D.X.2021.1.10.2, 57.

67 *Uo.*, 7.

68 *Uo.*, 11.

69 *Uo.*, 18.

70 *Uo.*, 24.

71 *Uo.*, 41–42.

elemzésére, mert irodalmár, és tudja, hogy az irodalomtudomány eszközeivel nem bizonyítható egy költeményről, hogy kétségbe vonja egy rendszer legitimitását.⁷² Vári Attila arról beszélt, hogy ő ugyan Romániából – melyet Kelet-Európa „legvisszataszítóbb fasiszta rezsimjé”-nek⁷³ nevezett – szökött át Magyarországra, de most megint a határ túldoldalán érzi magát. Felszólalása végén biztosította az *Alföld* szerkesztőit, hogy hozzászólását írásban is elküldi, bár mivel a magyar lapok nem igazán szokták közölni, így vélhetően a román Szabad Európából lehet majd értesülni arról, hogy mit mondott.⁷⁴ Zárszavában Fekete Gyula, mintegy a tanácskozás összegzéseként találóan úgy fogalmazott, hogy „ha a politika elkezd verselemezni, akkor nyilvánvaló, hogy az irodalom meg elkezd politikálni, és felülbírálni a politika verselemzését.”⁷⁵

A DIN történetének kezdetétől egészen a '90-es évek elejéig-közepéig a – némileg leegyszerűsítően nevezzük így – népi-nemzeti irodalom iránt elkötelezett szerzők, kritikusok, irodalmárok fontos fóruma volt, ebben az időszakban szinte minden évben tematizálódott valamilyen módon a nemzetiségi irodalmak, a határon túli magyar kisebbségek ügye.⁷⁶ Az 1986-os tanácskozás a DIN történetében e csoport „erődemonstrációjának” is tekinthető, amennyiben a határon túli magyar irodalom egyik mérvadó orgánusaként elkönyvelt *Tiszatájt* ért támadást követően komolyan hallatták hangjukat. S talán az iménti, vázlatos áttekintés alapján kijelenthető, hogy a DIN egyik lényegi jellegzetességét az a karaktere jelentette, melynek köszönhetően fórumot tudott teremteni az országban zajló irodalom- és kultúrpolitikai ügyek, irodalom és politika [aktuális] kapcsolatának megvitatására.⁷⁷ Az ekkortájt elhangzó egyes előadásokat olvasva talán nem túlzás azt állítani, hogy – Jovánovics Miklós korábban idézett megszólalását a DIN történetére alkalmazva – a tanácskozások résztvevői számos esetben a labda salakra történő kivezetésének (ami másrésztől persze a játéktér elhagyását is jelentheti) felszabadító érzésében részesülhettek. Ráadásul a '80-as évek eleji-közepi időszak másfelől szemlélve is kiváltképp izgalmasnak mutatkozik, hiszen a határon túli magyar irodalom ügye, az újabb irodalmi generáció színrelépése [és ezzel összefüggésben a prózában és a lírában egyaránt bekövetkező poétikai-esztétikai elmozdulások sorozata], a nyugati irodalomtudományi irányzatok megjelenése, az irodalomkritika funkciójáról folytatott vita, a népi-urbánus, főváros-vidék ellentétek újbóli fellángolása a – számos esetben máig eleven – diskurzusok sűrűsödésének kiemelt pillanatáról árulkodik. A DIN történetének létezik ugyanakkor egy olyan, jelentőségét tekintve nehezen túlbecsülhető jellegzetessége is, amely az itt vizsgált

72 Uo., 44.

73 Uo., 61.

74 A felszólalásából idézett részlet – érthető okokból – valóban nem szerepel az *Alföld* 1987/2-es, a tanácskozásról tudósító számában.

75 Déri Múzeum, Irodalmi Tár D.X.2021.10.2, 97.

76 A határon túli kisebbség ügyével való foglalkozást a hatalom „nacionalizmus”-nak tartotta, és az „internacionalizmus” elleni támadásként értékelte, ezért az elhárítás is kiemelten kezelte az ilyesfajta ügyeket. – Filep, *i. m.*, 20.

77 Ezzel valamelyest a hatalom képviselői is tisztában voltak, miként azt az 1980-as szentendrei FIJAK-találkozón Tóth Dezső művelődési miniszterhelyettes szavai is példázzák: „Lakitelek, Szentendre, Szentendréből elágazóan az Új Forrás nemzet-vitája, Debrecen, kiadási kérések, amelyeknek a mélyén [...] érzékelhetően politikum rejlik, politikai differenciák, és az előbb említettem fórumok is tulajdonképpen politikum-hordozók, társadalmi politikum-hordozók voltak, vagy annak révén tettek szert jelentőségre, a tekintetben ne álltassuk egymást.” – Csapody, *i. m.*, 38.

források alapján nem hozzáférhető. Azokra a folyosói vagy a vacsora melletti, olykor csak négyszemközti beszélgetésekre,⁷⁸ az előadások szüneteiben tett „gesztusokra”⁷⁹ utalok, melyek az állambiztonsági szolgálatokat is kiemelten foglalkoztatták,⁸⁰ ugyanakkor a fennmaradt írott források alapján jórészt rekonstruálhatatlanok.⁸¹ Az 1988-as DIN-en minden korábbinál nyíltabban – ugyanakkor kissé még mindig félelmekkel telve⁸² – lehetett beszélni az államszocialista rendszer válságáról. A rendszerváltozást követő évek témaválasztásai pedig egyértelműen szimbolikusan tekinthetők: 1989-ben *A nyugati magyar irodalom a kirekesztéstől a befogadásig*, 1990-ben *Romániai magyar irodalom 1970–1990*, míg 1991-ben *Felszabadult-e a magyar irodalom?* címen rendezték meg a tanácskozást.

Dolgozatomban néhány, általam jelentősebbnek gondolt – illetve a korabeli szélesebb irodalmi közeg működésére vonatkozóan is következtetéseket megengedő – momentum felvillantására tettem kísérletet a DIN ’80-as évekbeli történetéből. A rendezvénysorozat rendszerváltozás előtti históriájának szisztematikus feldolgozása ugyanakkor továbbra is várat magára, mint ahogy a DIN 1989-et követő időszaka sem tekinthető homogénnek, ennek alapos elemzése ugyancsak külön tanulmányt érdemelne. A DIN rendszerkritikus karaktere 1989-et követően okafogyottá vált, ugyanakkor tudományos, szakmai színvonalát napjainkig megőrizte, s az államhatalom általi 1981-es szüneteltetését követően csak a pandémia volt képes a tavalyi évben folytonosságát – reméljük csak ideiglenesen – felfüggeszteni.

---

78 Az ilyen informális helyzetek, mint a „szabad beszéd” lehetőségeinek jelentőségére több esetben a tanácskozás előadói is felhívták a figyelmet felszólalásaik során. Lásd például Elek István hozzászólását 1980-ból [Déri Múzeum, Irodalmi Tár D.X.2021.1.5.1, 92–93.] vagy Csengey Dénesét 1982-ből [Filep, *i. m.*, 445.].

79 Vö. Juhász Tibor Imre Lászlóval készített, ugyanebben a lapszámban megjelenő interjújával [A *gesztusokat nem lehet jegyzőkönyvben megörökíteni*].

80 „Tóthfalusi” az adott évi DIN előtt tartóztíztje több esetben arra utasította, hogy kövesse kiemelt figyelemmel a baráti beszélgetéseket, amennyiben ez elmaradt, a jelentés értékelése során kitért annak ilyesfajta hiányosságaira. – Szózyei, *i. m.*, 500.; Filep, *i. m.*, 455.

81 „Tóthfalusi” ügybuzgalmának hála ugyanakkor fennmaradt néhány ilyen részlet is, például a Tornai József – fentebb idézett – 1983-as felszólalását követő szünet történései: „Tornai felszólalását dübörgő, tüntető taps jutalmazta, elsősorban a jelenlévő fiatalok helyeselték. Szünetet rendelt el az elnök, kifelé menetben ismerősöm látta, amint többen ölelgették Tornait, és melegen gratuláltak neki, pl. Kiss Ferenc, Simon Zoltán, Ratkó József, Bakó Endre, Csoóri Sándor és mások.” – Filep, *i. m.*, 450.

82 Szirák Péter, „Kardélen jártunk” [A 30 évvel ezelőtti Irodalmi Napokról Sándor Ivánnal Szirák Péter beszélget], Alföld, 2018/11, 35–39.